

HRVATSKI PLANINAR

GLASILO HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU.

Br. 6.

U Zagrebu 1927. god.

Godište XXIII

Kajmakčalan (2521 m.).

Dr. I. Krajač.

Jastrebarsko.

Gledajući iz Bitolja prema istoku zatvara Kajmakčalan dio horizonta kao velika prostrana zelena planina s dugim hriptom, koji se s obje strane uzdiže laganim usponom do najvišeg vrha. Na vrhu se jakim dalekozorom može razabrati mala gradjevina, crkvica sazidana poslije rata na spomen provale fronta, što se je dogodila na Kajmakčalanu, a koja je medju inim uzrokovala povlačenje vojske centralnih sila i dala mogućnost za stvaranje naše današnje suverene i nezavisne narodne države. Kajmakčalan je prema tome planina nacionalnog kultā, koja će na vrijednosti dobivati, što se bude vjernije sam prodor ispitalo i vjerni historijski rezultat ispitivanja objelodanju, jer je u prodoru sudjelovala crnogorska i srpska vojska u djelotvornoj zajednici s hrvatskim, slovenskim i srpskim dobrovoljcima. Sa unutrašnjom konsolidacijom države i zadovoljenjem njenih historijskih dijelova od godine do godine i od generacije do generacije Kajmakčalan će se sigurno sve više posjećivati i častiti, a idući naraštaji će na njemu učiti, s kolikim je žrtvama, junastvom i ustrajnošću narodna volja pobijedila sve, pa i strašno organizovane vojne zapreke, koje su stajale na putu izgradnji cijelokupne nezavisnosti. Mlade će generacije na mjestu borbe, na vrhu Kajmakčalana, učiti koliko teških žrtava je dopriješeno i mladih života žrtvovano iz ljubavi k nezavisnosti i slobodi domovine, a učit će, kako se sloboda stiče i kako se nezavisnost uzdržava.

Nešto prije 6 sati u jutro, a dan prije izleta na Prespansko Jezero, krenusmo autom iz Bitolja cestom u pravcu željezničke pruge u jugoistočnom smjeru prema grčkoj granici, pa pred granicom okrenusmo u istočnom pravcu kroz sela Medžidli i Kenali, sa ostacima turskog življa. U Medžidli usred sela na humku stoji džamija, a pred njom — kao svaki dan — sjede na suncu Turci, seoske gazde i drže divan. Džamija se diže na malom humku, vjerojatno na istom mjestu, gdje je nekada stajala crkva, a crkva je možda gradjena na starom poganskom svetištu, gdje je u doba seobe naroda podignuta bila pretkršćanska mogila, koja i danas tvori humak u sredini sela, na kojem je džamija. Pokusno arheološko prokopavanje humka moglo bi da dokaže ispravnost ili neispravnost ove hipoteze. Zatim podjosmo lošijim putem preko Jelaške rijeke mimo t. zv. Kraljevih Štala, gdje smo uhvatili ratnu cestu, koja obilazno vodi na Kajmakčalan. Danas su nekoji mostovi u tom dijelu ceste već porušeni, pa valja autom ići preko potoka. Prošli smo selo Bač. Cesta se je približila koritu Crne Reke, koja je produbla svoj tok izmedju planina, na svome putu prema Vardaru. Uz vodu prolazimo kroz selo Dobroveni do sela Skočivira, gdje ostavljamo Crnu Reku, koja okreće prema sieveru, a cesta se počinje uspinjati obroncima krajnjih ograna, što ih tvori skupina Kajmakčalana.

Uz cestu vidimo slagalište od nekoliko hiljada granata, koje i danas (g. 1926.) leže složene, kako su stajale za vrijeme rata. Ostavivši kuće sela Skočivir prelazimo preko Konjarske Reke, koja utiče u Crnu Reku, a izvire na obroncima i pod

hrptom Kajmakčalana. Cesta se vijuga i sve se više uspinje pružajući sa svojih okuka krasan pogled s jedne strane na Kajmakčalan, a s druge strane na planine nasuprot, pogotovo na gorske kose istočno od Bitolja. One su igrale osobitu i veliku ulogu u obrani Bitolja, te su tokom rata često prelazile iz ruku saveznika u ruke vojske centralnih vlasti, dok nisu konačno ostale u rukama srpske vojske i saveznika. Po pripovijedanju jedni su ih saveznici redovno napuštali i gubili pred navalama četa centralnih vlasti, a drugi — Srbi ili Francuzi — morali su ih tako opet na novo zauzimati i redovno su ih zauzeli. Po turnusu su naime razne savezničke vojske morale u jarke na prvoj liniji na kritičnim visovima. Cesta se uspinje u zavojima i kod Jelaka postizava visinu od 1470 m. Pogled se otvara prema gromadi Kajmakčalana i njegova se skupina prikazuje majestetično u polukrugu od ispod Stalkovog Groba 1876 m., pa do iza Nidže 2.362 m. Taj polukružni hrbat planine, koji kulminira u vrhu Kajmakčalan, bit će, računajući po hrbitu, dug nešto oko 15 km. Dimenzije su dakle velike i oko se varu u procjeni. Radi jedinstvenosti planine krstom cijelu planinu Kajmakčalan, kako je i domaći zovu, ma da je na karti označen samo najviši vrh njezin kao Kajmakčalan. S Jelaka su se lijepo dali pregledati sjeverni obronci, gotovo do samog vrha čitavog masiva zeleni i išarani točilima, koja se spuštaju prema dolini, a u dnu njihovu ljeska se na suncu mnoštvo sitnih potocića, koji u dolini tvore pomenutu Konjarsku Reku. Donji dijelovi obrasli su šumom, kojoj gornji rub sačinjava crnogorica. Gledajući sa zapada prema istoku opažaju se u hrptu vrhunci: Stalkov Grob 1.876 m, pa Stalkov Zub 2.227 m, zatim vrh Kajmakčalan i dalje Manastirište, pa vrh 2.304 m, odakle se neposredno glavni hrbat planine spušta prema Vlaškim Kolibama.

Na Jelaku su za vrijeme rata bili rovovi, u kojima se je zadržavao naš Kralj i odakle je promatrao i dirigirao razvoj borbe. Dovle je cesta bila uporabiva, a odavde se je prema vidu bolji ogranač ceste počinjao spuštati i lošija cesta uspinjati. Obično je ovo mjesto, do kojega danas idu automobili, a od toga mjesta počinje se obično pješke ići i uspinjati do samih Vlaških Koliba. Nama je bilo rečeno, da je cesta od t. zv. Vlaških Koliba do vrha Kajmakčalana u dobrom stanju, pa da može auto stići do pod sam vrh. Radi toga smo pokušali ne bi li auto mogao ipak svladati lošiji dio ceste od Jelaka do Vlaških Koliba, jer smo mislili tada boljom cestom za kratko vrijeme stići do vrha. Tako smo pokušali od Jelaka krenuti bivšom ratnom cestom na stranu, koja vodi prema Budimircima, pa smo odmah iza Jelaka ostavili taj put i krenuli razorenom cestom na desno uz brijeđ. Uz auto smo znatno više hodali, nego što smo se vozili, podupirući ga na težim mjestima, izravnjujući mu put, uklanjajući kamenje, postavljajući pod kola drvo i slično. Tako smo se uspeli do vojničkog groblja u šumi na mjestu zvanom Livadica, odakle nismo znali, kojim bismo pravcem dalje, a uspon je izgledao za auto gotovo nemoguć. Tu sam ostavio auto i otišao hrptom pješke po novoj generalštabnoj karti 1:100.000 prema ljetnjem naselju t. zv. Vlaškim Kolibama. Sofer je medjutim pokušavao protući se kroz šumu slabo utrtim putovima raznim pravcima za nama, pa mu je to konačno uspjelo tako te se je zaobilazno po šumi mogao popeti na plateau neposredno zapadno ispod Vlaških Koliba, a zatim opet putem do ispod samih Vlaških Koliba, kamo je stigao istovremeno s nama.

Vlaške Kolibe nalaze se u visini od oko 1.850 m. Prema pripovijedanju ljudi, koje smo gore našli, bio bi moj auto prvi, koji je iza rata, otkada se je cesta pokvarila, uspio da dodje do Vlaških Koliba, jer se je taj uspon držao nemogućim za auto, ma da se je češće pokušavalo s autom doprijeti do Vlaških Koliba. Boreći se za to, t. j. da i ovaj komad uspona od Jelaka do Vlaških Koliba obavimo s autom, izgubili smo mnogo vremena. Ja sam imao na večer u Bitolju zakazan banket s predstavnicima privrednih krugova i morao sam se žuriti, da se jošte iste večeri natrag vratim u Bitolj. Prema tomu smo na Vlaškim Kolibama, gdje se nalazi i pogranična žandarmerijska stanica, nešto založili u gostoljubivom stanu g. komandanta žandarmerije. Nato smo dali pripraviti dva konja, da uzmognemo jašiti do vrha, jer je tuda put za auto bio zaista potpuno neuporabiv. Čujem — ako je

istina — da je naknadno popravljen i opet za auto uporabiv, kao što je bio i za vrijeme rata, kada se je tim putem s pomoću automobila dovažala vojska i municija. Vlaške Kolibe su ljetno naselje, sastojeći od nekoliko kolibica, kamo izlaze na planinu preko ljeta sa stokom grčki podanici plaćajući našoj državi za pašu, a na zimu se povlače u dolinske ravnice u okolini Soluna. Glavni gazda u Vlaškim Kolibama nam je pri povijedao, da njegova obitelj već preko 150 godina nalazi se na stokom na Kajmakčalanu. Ostali su mi pri povijedali, da taj gazda ima na Kajmakčalanu oko 10.000 ovaca i da od mlijeka pravi sir kačkavalj, koji da je ponajbolje kvalitete, a to da čini izvrsna paša za ovce na Kajmakčalanu. Mi smo se malo odmorili u stanu g. žandarmerijskog potporučnika, koji gore trajno stanuje preko ljeta. Iza toga smo g. sreski načelnik Drag. Munjić i ja uzjašili svaki na svoga konja, pa smo pošli hrptom, cestom lagano se uspinjući prema centralnom vrhu. Jašiti se moglo — radi loše ceste i radi jakog uspona, koji je sad bio mnogo jači nego što je odozdo izgledalo — samo korakom, pa smo nakon jašenja od 2 i pol sata doprli do samog vrha. Pri usponu smo rabili — kako rekoh — novu kartu našeg generalštaba 1:100.000 list Prilep—Bitolj. Ja sam s konjem nešto malo zaobišao prema grčkoj strani, gdje nema pećima, tako, te mi je uspjelo doći s konjem do same kapelice i zaobići veliko stijene, koje sa severa i nešto malo s istoka opkoljuje sam vrh. Međutim je sunce bilo zašlo za oblake, oko vrha se je vijala i dizala hladna magla, a počela je bila iz magle sipiti kišica, tako da je na vrhu bilo vrlo hladno. Došavši na vrh svezali smo konje o ogradi kapelice. Ograda je sačinjena iz ratne bodljikave žice sa stupovima, na kojima stoje čahure od ispucanih granata odnosno od krilatih rovovskih mina ili torpeda.

Kapelica je lijepe arhitekture izvana kamena s posvetnim natpisom u počast i slavu Divjunaka, koji su svoje živote na Kajmakčalanu žrtvovali za slobodu i nezavisnost otadžbine. Njima je u počast i spomen kapelu-crkvicu i ploču na njoj postavio naš Kralj. Faksimile njegova vlastoručnog potpisa uklesan je pod tom posvetom u bijeli mramor. Ušli smo u nezavorenou crkvicu, a za sobom zatvorisemo vrata, da se branimo od studeni. U crkvici je oltar i više ikona, pa su i Grci postavili svoje ikone. Pred ikonama su kandila, ima i vijenaca s vrpčama. Vidi se, da su pobožni hodočasnici u slavu svojih mrtvih palili svijeće i po starom običaju ostavljali u kapelici sitni novac, kojega ima veća količina pred raznim ikonama, a ima i drugih predmeta, darova, što su po starom običaju srodnici donijeli pokojnicima i ostavili u kapelici, poimence boca s pićem. Mi smo takodjer, sjećajući se junacičkih boraca, zapalili svijeće, a zatim smo se potpisali u knjigu, koja je ležala na oltaru puna potpisa, sastavaka i pjesmica što našli što grčkih, a medju inim i potpisi Njihovih Veličanstva Kralja i Kraljice. Iza toga smo izašli iz crkvice van i pošli da pogledamo okolinu crkvice, gdje se je s južne strane u jarcima pod samom crkvicom dogodio historijski prodror. Tu su na relativno uskom prostoru, po prijevidanju, bile sakupljene dvije bugarske divizije. Borba se je vodila osim topovske paljbe u samim jarcima između čovjeka i čovjeka tako, da su se mrtvaci gomilali jedan nad drugim; borba je bila neopsivo ogorčena i očajna, te je po pri povijedanju stajala s naše preko 5.000, a po drugim verzijama i više ljudskih života, dok na neprijateljskoj strani nekoliko puta više.

Već od početka, gdje cesta iz doline počinje da vijuga uvalama obronka Kajmakčalana, susreću se uz cestu vojnička grobišta i pojedini osamljeni grobovi. Što smo se više uspinjali, to je bilo više grobova; većinom su grobišta ogradjena bodljikavom žicom, te imaju obično kamene krstove. Od Jelaka naprijed na obroncima prema vrhu Kajmakčalana vide se na svakom koraku tragovi i ostatci vojničkih naselja. Kako se put uspinje bliže prema Kajmakčalanu, to se i danas u svim pravcima vide tragovi borbe: zemunice i rovovi, ostatci ratnog materijala, čahure granata i šrapnela, koje su eksplodirale i koje nisu eksplodirale, remenje, ostatci šatorskih krila, konjske potkove, vojničke patrone ispaljene i neispaljene, lončići i rekviziti za hranu, a mijestimice već na putu, kojim se uspinje odnosno uz njega, pogotovo na donjem nižem putu i uz njega, mogu se naći i ljudske kosti djelomice

izglođane, smrskane i izjedene. Š vrha se na grčkoj teritoriji vidi veliko naše groblje, u kojem su bili pokopali naše mrtvace, koji su u rovovima zaglavili. Mnogi su križevi i kameni spomenici, kako se sa vrha može razabrati, već i prebačeni, jer su se grčke straže navodno poslije rata vježbale u pucanju gadajući u te krstove. Rovovi stoe i danas, kako su bili u času prodora na prostoru južnije od vrha, samo nešto zatrpani krijući u sebi lješeve odn. kosti bugarskih vojnika. Točno se može pregledati sistem rovova, kako su bili radjeni i medjusobno spojeni. Ti su rovovi zasuti do stonovite visine, jer su neprijateljski, većinom bugarski mrtvaci, koji su u njima nadjeni, kako rekoh, samo malo zemljom zasuti. Medjutim i danas nad tim slojem zemlje, pogotovo gdje ga je vrijeme ispralo, nalazi se u rovovima masa ljudskih kostiju, ostanaka odijela, cipela, remenja, lončića od kovine i rekviza za hranu. U neposrednoj blizini kapelice naišao sam u jednom do tri četvrtine zatrpanom rovu, a na prostoru od 2 metra dužine, vani na zraku na četiri ljudske lubanje sa ostacima kostiju od tjelesa i visokim bugarskim cipelama, koje nisu strunule, a kad smo cipelu podigli, ispale su iz cipele nožne kosti, jer su, kako je noga strunula, ostale samo kosti u cipelama. Većinom se nalaze na zemlji velike bijele kosti, a manjih nema, jer se dijelovi manjih nalaze gdje gdje po putovima, pa izgleda, da su ih vuci, a valjda i orlovi raznijeli i žderali tanje i nježnije kosti. Prema ostacima remenja i cipela sudeći i po pripovijedanju to su bugarski vojnici, jer su naši pokopani niže na groblju.

Prošavši prije uspona na Kajmakčalan kroz Niš i Skoplje i slušajući za nesretne dogodjaje u Surdulici, čovjek gledajući ove rovove s kostima i nehotice ima osjećaj o maksimi: da je svjetska povijest često i svjetski sud. Očito treba tešku prošlost pokriti velom zaboravi i medjusobnog praštanja, a Bugari treba da se vrate na jedini ispravni put, koji ih vodi k zajednici s nama i zajedničkom procvatu, što se ne će temeljiti na ruševinama i propasti ni jednoga od nas južnoslavenskih naroda.

Magla se je dizala i spuštala, a kad se je magla digla, imali smo prekrasan pogled prema sjeveru na niže gorske kose, u kojima su se vodile borbe u svjetskom ratu za uzdržanje Bitolja u našim rukama, a prema istoku se je vidjela glasovita Trstenička kosa, koja je bila takodjer poprište žestokih bojeva. Prema zapadu i sjevero-zapadu vidjela se velika i bogata ravnica poznata pod imenom Prilepsko polje u sjevernim partijama i Bitoljsko polje u južnim partijama, ili kako je jošte zovu Pelagonska ravnica ili Pelagonija. Na sjeveru su se razabirale Prilepske planine sa čunjastim Zlatovrhom 1.422 m nad Prilepom. Visoke planinske kose dalje na sjeveru bile su u magli, pa ih nismo mogli jasno razabirati. Prema jugu se je u suncu sjala plava voda lijepog Ostrovskega jezera, koje danas pripada Grčkoj. Perspektiva toliko skraćuje te čovjek nikad ne bi pomislio, da je Ostrovske Jezero, koje je izgledalo odmah pod nama, uistinu oko 2.000 m — aps. visine niže od nas. Za vedra dana vidi se sa Kajmakčalanom Olimp i njegova gorska skupina, ali mi nismo bili tako sretni, da se oblaci razidju i da ga uočimo. Oko Ostrovskega jezera pa sve do Soluna i danas jošte živi gotovo čisti naš elemenat, u koliko nije u zadnje vrijeme uz samu granicu raseljen, a granica napućena grčkim izbjeglicama iz Male Azije. Prema karti računajući udaljene su Vlaške Kolibe do Bitolja cestom oko 60 km, a od Vlaških Koliba iznosi uspon hrptom do vrha Kajmakčalana oko 9 km. Pregledavši ubrzo sve opisano izveli smo konje niz stijene do donjeg puta, koji vijuga sa sjeverne strane ispod hrpta, po kojemu ide bivša široka cesta, kojom smo se prije uspinjali do vrha. Donji put su navodno sagradili Bugari, dok su držali vrh Kajmakčalana u svojim rukama. Čim smo dohvatali put uzjašili smo konje i vratili smo se za po prilici 2 i pol sata opet do Vlaških Koliba. Taj je put mjestimice vrlo strm, pa smo se morali s konjima vrlo oprezno spuštati po strminama, da se konji i jahači ne stroyale. Došavši na Vlaške Kolibe odmorili smo se kratko vrijeme. Sunce je već nagnjalo k zapadu i temperatura je osjetljivo pala. Pogled je bio vrlo lijep te smo imali osjećaj, da se nalazimo na visokoj planini. Dok smo se mi popinjali na Kajmakčalan, auto je medjutim prazan uz pomoć dvojice žandara sišao

bio do Jelaka. Mi smo se spustili pješice od Vlaških Koliba do Jelaka, gdje nas je na visini od 1.470 m dočekao auto, pa smo pri zapadu sunca sjeli u nj. Za kratko vrijeme smo morali već upaliti svjetlo, te smo se u punom mraku spustili niz krajnje obronke Kajmakčalana do Skočivira. Vratili smo se u Bitolj oko 10 sati na večer, tako da sam jošte dospio na banket, kojim me je dočekalo gradjanstvo i privredni krugovi grada Bitolja. Tako sam ma i uz veliki napor zadovoljio svoju davnu želju, da se popnem na vrh Kajmakčalana, koji u sebi spaja čare visoke a medjašnje planine i jednu od najodličnijih historijskih uspomena.

Samarske Stijene.

Dr. Miroslav Hirtz,

Zagreb.

Gledao sam ih više puta sa vrhova Bijelih Stijena, koje su posljednjih godina tako izašle na glas među prirodnjacima i planinarima radi svoje čudnovate morfologije i neobičnih krasota, i svaki put, kada sam ih gledao, vukla me je želja, da ih također izbliza promotrim, radi njih samih i radi poredbe sa Bijelim Stijenama.

Na Samarske Stijene može se doći preko Jasenka ili preko Begova Razdolja. Ovaj drugi put traje nešto duže, ali je mnogo zanimljiviji.

Večer je upravo padala, kad smo dr. Poljak i ja stigli ispod Višnjevice planine u Begovo Razdolje. Brzo smo odbacili prtljagu u državnoj šumarnici i jošte brže našli se kod Lovre Jurkovića, u gostionici »Bjelolasici«. Onamo su došli na naš poziv nešto kasnije i naši stari planinarski drugovi, državni lugari Jakov Mihelčić i Ivo Karlović. Razumije se, svi razgovori kretali su se oko Samarskih Stijena, na kojima je malo tko bio; od planinara mi smo eto imali biti treći, koliko je nama poznato. Mihelčić bio je na njima samo nekoliko puta, najviše ob zimu sa lovcima kunarima, loveći na krpljama po dubokom snijegu kune. Karlović se s njima upoznao istom u novije vrijeme, pa je tvrdio, da su u njima veće dulibe i da se tamo puno lakše može čeljadi izgubiti, nego u Bijelim Stijenama. Neki kunari bili su u Samarskim Stijenama zabasali, te su tri puta morali zanoći u špiljama, koje su i zimi tako tople, da se oko njih snijeg ne može održati. Karlović je jošte tvrdio, da je slučajno otkrio neki novi put na Samarske Stijene i da neće tako dugo mirovati, dok ne nade vezu sa Bijelim Stijenama.

Pod dojmom ovih razgovora naša je znaličnost bivala sve veća. Ali planinar često snuje, a meteorologija određuje. U noći oko tri sata probudio sam se, da vidim, što nam spremila zora. Bijaše oblačno, a domala je stala tiho kucati o prozore šumarnice gusta kiša, praćena burom. Nije preostalo dakle drugo nego odgoditi za jedan dan spomenuti izlet na Samarske Stijene i ostati u Begovu Razdolju, jer kiša nije htjela da se smiri.

Dan smo proveli kod Ive Karlovića, koji nas je pazio kao svoje. Svaki se zabavljač i sebi kratio časove, kako je najbolje znao. Poljak i Karlović velik su se dio dana bavili popravljanjem Poljakova revolvera, kojega su bili razložili do zadnjega vijka, pa ga nekoliko puta opet sastavljeni i napokon sastavili, jer revolver nije prije dobro funkcionirao. Poslije smo se opet zabavljali sa mladim zečićem, kojega je Karlović našao negdje u šumi i zalagao mlijekom, jer je jošte bio posve nejak. Čitav dan je tako prolazio u razgovoru i sitnicama, jer se radi kiše i bure nije moglo iz kuće izaći. Grdne oblačine vijale su se u borbi sa burom nebom, magle se vukle brdinama, a kiša je udarala i prašila po krovovima pepelkasto sivilih drvenjara. Cesta je ležala mirno, ni živa stvora nije se moglo smotriti osim kokosaka, koje su našešrena perja čamile pod strehama drvenjara, čekajući kao i mi na bolje vrijeme. Bilo je hladno kao usred zime, premda u mjesecu srpnju, pa smo svaki čas odilazili u kuhinju, da se malo ugrijemo. U tom raspoloženju dobro nam je prijao ručak: ječmena kaša, šunka sa pečenim krumpirom, palenta i crna kava.

Pred večer je bura rastjerala oblake. Puni radosti ispeli smo se navrh najviše kose sa pogledom na divne planine Gorskoga Kotara. Tako smo proveli lutanjući okolinom Begova Razdolja sve do večeri. Vraćajući se kući ja sam jošte uz put skupio u selu za sutrašnji dan 13 kokoših jaja za slučaj potrebe.

Idućega dana kretali smo već oko trećeg jutarnjeg sata po dobrom hladnom vremenu prema Samarskim Stijenama. Put nas je vodio preko krasnih krških poljana Okruglice, Duge Poljane, Vrbovske Poljane, Rapavice i Milivojke Poljane, koju jošte zovu Velika Okruglica. Najveća je od njih Vrbovska Poljana, na kojoj imade mnogo vrtača, vrtačica te »hrusta«, t. j. rastresenog kamenja, koje se bijeli u bujnoj zelenoj travi. Neke su hruste značajna izgleda, jedna je nalik na dugački suhozid ili gromače.

Na košanicama ležala je debela rosa, od koje se trava bijelila kao posuta brašnom ili kao kad mraz padne tako, da su noge po travi ostavljale, obarajući s nje rosu, dugačke tamnozelene tragove. Iz okolnih prašuma i duliba jedva je do sluha dopirao koji osamljeni glas sitne ptice. Čuo se tijani cipot jelove sjenice, pa tugaljivo zazivanje zebe: jer... jer, a kadšto je začikliao takoder palčić. Izgledalo je upravo tako, kao da se one samotne šume Velike Kapele natječu svojom tišinom i mrtvilom, da ne bi okrnjile njen poznato ime Gluha Kapela. Osobito se dojimljiv planinara u tim šumama ogromne stoljetne jele, po kojima visi sa grana dugačka nitasta mašina kao brada, a pod njima imade velikih gljiva, koje su nalik do zamjene na morske zmijolike zvijezde. Na jednome mjestu zadržao sam se nešto duže pod takvom jelom, pritežući štapom grane i skidajući mašinu, da ie bolje promotrim, a grana odskočila natrag i zadržala sebi za uspomenu moj štap, kojega nisam više mogao skinuti.

Na Vrbovskoj Poljani prosinulo je sunce nad bregovima Samara i odavle smo zagledali kamene vrhove Bjelolasice. Ovdje nam je pokazao Karlović mjesto, gdje je zimi 1922. god., obilazeći srezom na sklizaljkama, smotrio čopor od 13 vučkova, koji ga za čudo nisu napali, nego promakli stranom planine dalje.

Na posljednjoj poljani Milivojski malo smo se odmorili. Po njoj imade samo na istočnoj i sjevernoj strani nešto razasutih hrusta. Kako je bilo upravo vrijeće košnje, zatekli smo ovdje neke ljude iz Jasenka, čovjeka i ženu, koji su slagali svježe planinsko sijeno u plastove. Na njihovu ognjištu uz rub šume draskala je vatrica, nedaleko su stajala takodjer kola i pasli volovi sa klepkama o vratu.

Na Milivojski Poljani imade mala lokva, pa su nam ovi ljudi pričali, kako su se te noći, snavajući u plasti sijena prepali, jer je noću došao medo iz planine, da se napije vode. Čuli su ga, kako je nohleđno lantao vodu i pri tom zvocao zubima.

Sa Milivojske Poljane otvara se jošte liepsi vidik na Bjelolasicu, jer se gleda nula niene trupine. Jedna kosa nad ovom poljanom zove se Trivunov Kosanjak, tako prozvan, što su tu Drežničani objesili nekoga čobana Trivuna.

Na našemu planđištu našao sam primjerak posve crnoga vodenjaka (triton), koji je bio ozdo narančasto žute boje, te imao samo nekoliko žutih pečica na plosnatom repu.

Na nebū se vidjela sunčana kruglja nejasnoga orisa, jer je odjednom mlijeca, oblačna, daleka koprena bila sasvim prekrila njegovo modrilo.

Od Milivojske Poljane spustili smo se u jednu razrovanu provaliju, punu izvala, kamenja i osamljenih, zelenom mahovinom presvučenih stijena. Našli smo se u tipičnoj prašumi, kakva može da se vidi samo u Velikoj Kapeli. Prašuma je mješovita, sastavljena od jele i bukve.

Jelama ne možete dogledati vrha. Ima ih, koje su do 40 m visoke, a mjere u promjeru i po 2 m. Na jednome mjestu naišli smo na dviye crne vjeverice, koje su se na tlu natezale oko nekoga predmeta. Kad su nas smotrike, odskočile su na stranu i opet se vratile na isto mjesto. Zanimalo nas je, što to rade. Kad mi bliže, a ono na zemlji veliki stari vrgani, na više mjesta nagrižen, dokaz, da se vjeverice hrane

također gljivama. Na jednoj izvali našli smo opet izmetine od kune zlatice, a u okolišu jedne lokve jasno otisnute njene tragove.

Idući kroz duboki muk ove prašume ispali smo napokon na Begovu Stazu kod 12. km. Onda treba samo jošte jedan km da se poteče u smjeru prema Jasenku i zamakne na nejasni nogostup, koji vodi na Samarske Stijene. Na Begovoi Stazi opazili smo upravo na ovome zaokretaju tragove jednog velikog kurjaka. Tu smo čuli i prve poznate glasove alpinskog ptičnjeg svijeta. Re... re... re... kriještalo je negdje u prašumi iato kreštelica lješnikarica, koje su značajne ptice najviših šumskih predjela Velike Kapele.

U odmijerenom tempu išlo je sada sve do sedla između Bijelih i Samarskih Stijena, po zatezima, kojih je bilo razne starosti i ponajviše već posve zaraslih tako, da su nas samo u našem napredovanju smetali. Dok sam se uspinjao, prekrstio sam ruke na prsima tako, da sam prste desnice zatjerao među prste lijevice, a naramnik uprtnice pripeo između palca i kažinrsta, da sebi olakšam teret.

U sedlu smo se uspeli na jednu vrletnu stijenu, odakle smo dobro mogli pregledati dugački bijeli lanac Samarskih Stijena. Onda se vratimo natrag oko neke prenjke (prevalice), spustimo u duboku provaliju, ručamo na jednoj stijeni, posakrijemo naše stvari i puške, i stanemo se verati na same Samarske Stijene.

Put vodi najprije niz obronak divlje provalije, u kojoj je više špilja i jedna jama sniježnica, onda zakreće strminom kroz silnu bujad (naprat) i samu bukovu »mladež« do druge vrtline, iz koje se zakrene lijevo i zađe u pusti krš, po kojem plazi zmijolika brinovica (Juniperus).

Domala smo se ispeli navrh jedne osamljene stijene, na kojoj smo već prije iz onoga sedla bili ugledali veliku crvenim mastilom narisanu zvijezdu. U jednoj rupi na vrhu ove stijene našli smo također zapis dra Krajača, a kad smo sa njezinu vrha pogledima zaokružili čitavim sklopom Samarskih Stijena, zagledali smo na jednoj od udaljenih stijena dvije narodne trobojke, koje su lepršale na slabom vjetru. Iz zapisa smo nadalje razumjeli, da smo treći po redu od planinara na Samarskim Stijenama.

Na našoj osamljenoj stijeni proveli smo dugo vremena, uživajući u dalekim vidicima. Snimili smo i nekoliko motiva, ubrali također koji cvjet bjelolistu, a onda načinili također zapis. Obijelili smo jedan suhi prutak i na njemu napisali naša imena i datum 26. srpnja 1924. Ovaj prutak zatjerali smo okomito u jednu rupu u stijeni.

U našem užitku pomagalo nas je također vrijeđe, jer se onet bilo razvedrilo, samo je nebom plovilo nekoliko bijelih oblačaka, najviše njih nad Bjelolasicom.

Divan je pogled sa ove osamljene stijene, jer se s nje može da pregleda štavi sklop Samarskih Stijena u dužini od jednoga i pol kilometra. Na zapadu se vidi Veliki Risnjak, Snježnik, Bitoraj i Viševica; na severoistoku Bielolasica, Bucala, Janičarica, onda pet vrhova Samara, koji se protežu onamo do Begova Razdolia, na jugu cijeli srednji i južni Velebit, a pred njime Velika Javorница, Stalak, Nedrug i druge planine.

Samarske Stijene su kao i Bijele Stijene sistem provalija i vrtača, iz kojih se izdižu brečasti iurski vagnenci. Razlika je ta, što su Bijele Stijene bolje u sklopu, a Samarske Stijene vrlo razdjeljene. Imade više od 20 kamenjaka, koji svojim vrhovima proviruju iz zelenila vegetacije. Po njihovim gudurama i pristrancima raste najviše crnogorica, i to smreka i jela, ali imade također bielogorice, naročito bukovine i favorovine. Nade se i po koje drugo stablo, tako smrdeljika (Sambucus ebulus) i mukinja (Sorbus aria), koju ovdje po Karloviću zovu moka. Na jednome mjestu nadosmo provrtao lješnjak, ali nas je lugar uvjeravao, da lješka ondje ne raste, nego da je njezin mlad donijela oddruguda kreštelica planinka, koja lješnjak provrta kao svrdalom. U šumama imade više od šest dijelova smrekove i jele. Mnoga smreka i jela je posve obamrla u borbi sa vjetrom i drugim nepogodama, a neke su

od njih posve kosturaste sa zmijolikim granama, pa vire u zrak kao sivasta strašila iz tamnoga zelenila svojih živilih drugarica i iz svjetloga zelenila bukvića. U divnom kontrastu ističu se u ovoj mrtvoj i živoj vegetaciji poput krede bijeli vapanjenaci Samarskih Stijena, okrunjeni na svojim glavicama i pristrancima žalobnim suharima crnogorice i zelenim grmljem brinovice, koja se poput klekovine zmijoliko raspuzila po stijenama.

Konfiguracija Samarskih Stijena posve je druga od one Bijelih Stijena. Nema tu ni onih čudnovatih oblika, ni plastike, ni ornamentike. Neki kamenjaci izgledaju kao ogromni čunjevi od sladora, neki kao orgulje, a velika većina njih nisu drugo nego ogromne glavičaste, slojevito poredane kamene gromade. Kao da su silni divovi snesli na rpe goleme prizmatičke i kockaste kamene ploče. Mnoge su stijene vrlo raspucane i žljebaste, a njihovi vrhovi oštiri i tako krhki, da se mogu petom odbijati.

Vrludanje po ovom labirintu stijena vrlo je naporno i treba biti na oprezu, jer su vrtace zarasle visokom gustom bujadi, pa treba paziti, kuda noge staje. Na mnogim mjestima treba od stijene do stijene oprezno prelaziti preko povaljenih vlažnih i trulih trupina, te najprije podlogu ispitati, jer je inače u času nesreća gotova. Moj drug dr. Poljak upao je na jednome mjestu tako, da sam mislio, da se sav satro.

Obišli smo također više špilja (pećina) i tri jame, pune snijega, koji se na površini crnio od zemlje, naplavljene kišom. Pohodili smo i onu snježnicu, iz koje je strujao upravo ledeni dah kao usred zime. Snijega bijaše u njoj za dva metra visine, a bio je tako tvrd kao za smrzavice, da mu je Karlović morao najprije otidati nabijenu koru. Onda je nasijekao čitavu jednu gredu snijega, uprto na ramena i odnio je do našega novoga počivališta. Tu smo naložili vatru, snježnu gredu natakli na sohu i sohu zarinuli drugim krajem u prevalejenu jelovu trupinu i podmetnuli limenu čašu, hvatajući u nju vodu snježnicu. Čap... čap... kapalo je u limenu čašu, a kad se do vrha napunila, redom smo isipjali ovaj napitak. Glasovi, što ih je snijeg za otapanja izvodio, sjećali su na glasove, što se čuju od klepke iz velike daljine. Kadšto je jače pripeklo sunce, kadšto jače zahuja krošnjama nad nama vjetar, tlačeći stup dima i raznoseći ga u protivnom pravcu zemljom tako, da smo se na počivalištu neprestano vrzli, jer nas je dim gušio u grlu i grizao za oči.

Napokon je nadošlo vrijeme rastanka. Karlović je imao krenuti sâm natrag istim putem u Begovo Razdolje, a mi između sedla Samarskih i Bijelih Stijena prашumom prema Mošunju. Nikad nismo ovuda prolazili, a ne mislimo, da je ikada osim nas prolazio koji drugi planinar. Išli smo u pravu neizvjesnost, išli po pameti, jer vidljive staze nije bilo. Mjesto karte imala je, da nam posluži prirođena sposobnost orientacije, koja doduće može na časove da i zataji, ali nas je uvijek do sada sretno dovela cilju. Za svaki slučaj dogоворili smo se sa Karlovićem, ako ne budemo mogli dalje provalijom, u koju smo se imali spustiti, da on jošte počeka u sedlu neko vrijeme, dok se javimo, da smo pogodili dobro. Dogovor je bio, da ćemo nekoliko puta viknuti »hop, hop«, a on zatrubiti u pušku. Tako je i bilo. Mi smo uz naš »hop« sretno odmicali provalijom dalje, a Karlović je uzvraćao trubeći u svoju pušku. Napokon je dr. Poljak ispalio nekoliko hitaca iz revolvera, a Karlović uzvratio hicem iz puške za zadnji oproštaj. Poslije smo jošte koji puta zazvali, ali se više nitko nije odazivao do jeke našega glasa, koji se lamajući gubio u stijenama strahotne provalije i divlje prašume. Šuteći koracali smo napred, dok je pod nogama pucao suho pruće i kućice velikih duževa, koji su plazili po vlažnom i mokrom tlu. U prašumi bilo je po stablima nešto prastarih zateza, po kojima smo se ravnali. To su tragovi drvara, koji su nekad ovamo zalazili, ili možda tragovi lovaca, koji su vadili iz stoljetnih bukava i jela puhove i uhodili zimi kune. Zatezi su svakako vrlo stari, jer su ozljede, izvedene siekirom, već davno zacijelile. Mnogo stablo regeneriralo je tešku ozljedu u formi vijenca ili podvijača, što ga žene meću na glavu, kad na njoj nose teret. Na nekom stablu imade ih po više. Negdje se vidi jošte nešto bjelike, oko koje se savio prsten od kore. Neki regenerati ovet dozivaju u pamet sliku traga govečeta ili jelena, kad staje u pijesak ili blato, pa se otisnu

papci, a između njih se izdigne zemlja. Ovaj oblik čudnovate zarasline nastao je tako, što se ozljeda regenerirala u pravcu od rubova kore prema sredini, gdje su se novotvorevine sastale te izdigle u mali grebenak.

Ne bih trebao reći, da je tlo prašume bilo prekriveno mnogim vjetrolomnama te izvalama, koje su oteščavale naše napredovanje. Neprestano je trebalo pužajući prelaziti preko trupina prevaljenog stabalja ili se provlačiti potruške ispod njih ili između njihovih suhih grana, naročito tamo, gdje su trupine ležale unakrštene i granjem medu se isprepletene. Neka izvala sva je strunula i raspala se u prhlad, a ostale su samo najdeblje grane kao rebra u kostura goleme nemani. U šupljem deblu jedne stoljetne jеле mrtvice bilo je sigurno za čitav voz žute prhladi, a kad smo prhlad raskopali, jurnulo je iz nje na hiljade velikih mrava drvara.

Oko nas bilo je samo malo znakova života. Kuda smo prolazili, svuda smo sretali mnoštvo velikih puževa sa kućicama i crnih puževa slinavaca, koji su se tromo prevlačili svojim putevima, ostavljajući na tlu ili bilju sluzavi svjetlucavi trag. Ispod nogu polijetale su razne sitne bube i noćni mrki leptirići, koje smo svojim korakom zbumili i krenuli iz njihova zakloništa. U krošnjama jela zujile su jošte dosta glasno pčeles, a od ptica čuli smo samo puzavca, koji je od svih ovih stvorova jedini dolazio do izražaja u monotonom mrtvilu tajinstvene prašume, vičući svoj žalobni: sit... sit... sit...!

Onda je našu pažnju svratio na sebe koji cvjet, kamen, stablo neobične forme ili što drugo. U životom sjećanju ostala nam je jedna dvoguba bukvā, u koje ie jedno stablo izraslo ravno kao cvijeća, dok se njen »pridružak«, t. j. drugo stablo ovilo oko nje kao zmija u tri vijuge.

Na jednome mjestu dugačke kotline izgubili smo zateze i našli se usred divlje šikare. Iz nemile situacije spasila nas je neka mala progalina, kojom prije nismo htjeli proći. Povratili smo se natrag do nje. Sva se žutila od velikih cvjetova neke centaureje, tako na gusto i bujno porasle, da su nam iz nje virile samo glave. Na protivnom kraju progeline nadosmo onda svoj spas, vidljivu stazu ili bolje nogostup, koji nas je doveo do neke »vlake« sa mnogo panoga, gdje smo posve izgubili orientaciju. Napreduvali smo dalje onako po pameti kroz šumu, koja je bivala sve svjetlijia, dok nismo napokon nakon tri puna sata tumaranja između silnih vrtača ispalili na cestu, što se mota Velikom Kapelom od Okulina prema moru. Izašli smo upravo kod 36 km u vjeri, da nismo više daleko od našega cilja, od Mošunja.

Kako nismo čitavim putem od Samarskih Stijena dovre odlagali uprtnica, padosmo pokraj ceste na malu ledinu, da odahnemo i na karti ustanovimo put, kojim smo došli.

Iz karte smo doznali, da smo u jednom tempu prešli dugačku Crnu Dragu.

Ovako sjedeći začujemo drndanje točkova kamenitom cestom, a doskora se pojaviše jedna kola i konji. Zaustavimo kola, u kojima je sjedio kršan momak i zapitamo ga, gdje smo. Sad smo istom bili na čistu, da nismo dobro pogodili, jer smo od momka doznali, da je do Mošunja jošte čitavih 7 km i da smo ispalili na cestu upravo više državne cestarnice na Stalku. Momak naime, kojega nam je sreća naijela, bio je Marijan Stipeć, sin nadcestara Ivana Stipeća iz Stalka.

Brzo smo se udobrovoltjili i pošli zajedno s njime do cestarnice, gdje smo konačili. Grmljavina nas je dopratila pod krov, a poslije je udarila i kiša sa vjetrom. Nevrijeme je trajalo čitava 24 sata, i mi smo zahvaljivali udesu, što nas nije ova nepogoda stigla putem prašumu ili na Samarskim Stijenama, gdje bismo morali bili prenoći u kakvoj špilji.

Ovako smo se na Stalku »ustalili« protiv naše volje i prokunjali sve do trećega dana, dok se vrijeme »razabralo«, kako je to nadcestar Stipeć rekao, da onda nastavimo put na Kolovratske Stijene.

Po novom snijegu na Triglav.

† Konrad Egi.

Zagreb.

Rano u jutro 27. lipnja 1926. krenuli smo nas dvojica Zagrepčana sa jednim slovenskim drugom iz Aljaževa doma u dolini Vrata Tominšekovim putem na Triglav.

Novi snijeg, koji je pokrivao vrh Triglava i velik dio Tominšekova puta kao i Prag, sa nekom prijetnjom bacao nam u dolinu prve zrake izlazećeg sunca.

Jedva što smo ostavili šumu iza nas, brzo smo se uspinjali dugom jarugom, koja se ispod vrha (Cmira, 2.393 m) dosta strmo spušta naprama Bistrici. Nakon nekog vremena od prilike iza točke 1.000 m zakrenusimo desno iz jaruge na stepenice i nastavimo uspon gore uz prve klinove.

Put vodi dalje preko nekoliko jaruga, koje su bile ispunjene starim snijegom, i zaokreće po strmim rebrima čas lijevo čas opet desno, uspinjući se sve više i više naprama interesantnom »Oknu«. Prije nego smo prešli kroz taj uski prolaz, koji naliči nekom prozoru isječenom iz pećine, stali smo na čas da se odmorimo i da se nasladujemo prekrasnim vidikom, koji nam se ovdje pružao.

Desno iznad doline, u kojoj smo jedva primjetljivo opazili Aljažev dom, kao neku malenu točku, sjala je povrh njega u moru sunčanih zraka Škrlatica sa bezbrojem svojih tornjića svih mogućih oblika, prekrivena debelim plaštem novoga snijega i isprepredena tankom interijernom maglicom. Do nje redali su se Dolkova špica (2.582 m) i Stenar (2.501 m) sa naglim prelazom u sedlo Luknja (1.758 m), iza kojeg se već pojavljivao Pihavec (2.414 m).

Iza »okna« stigli smo do strme jaruge napunjene starim snijegom, a koji je opet prekrio oko 20 cm debeli sloj novog snijega. Pošto smo taj snijeg morali proći u širini od kojih dvadesetak metara, a naš put nalazio se je 3 m niže od površine snijega, to se je na njega prvi uspeo drug Slovenac i usjekao u njemu stube za lakši prelaz nama i ostalima, koji će nas slijediti.

Moram priznati, da sam od početka našeg puta osjećao kao neko neugodno čuvstvo pod pritiskom mog nahrpptnika, koji tog dana nije ništa manje težio od 30 do 35 kg sa potrepštinama i priborom za 70 fotografiju.

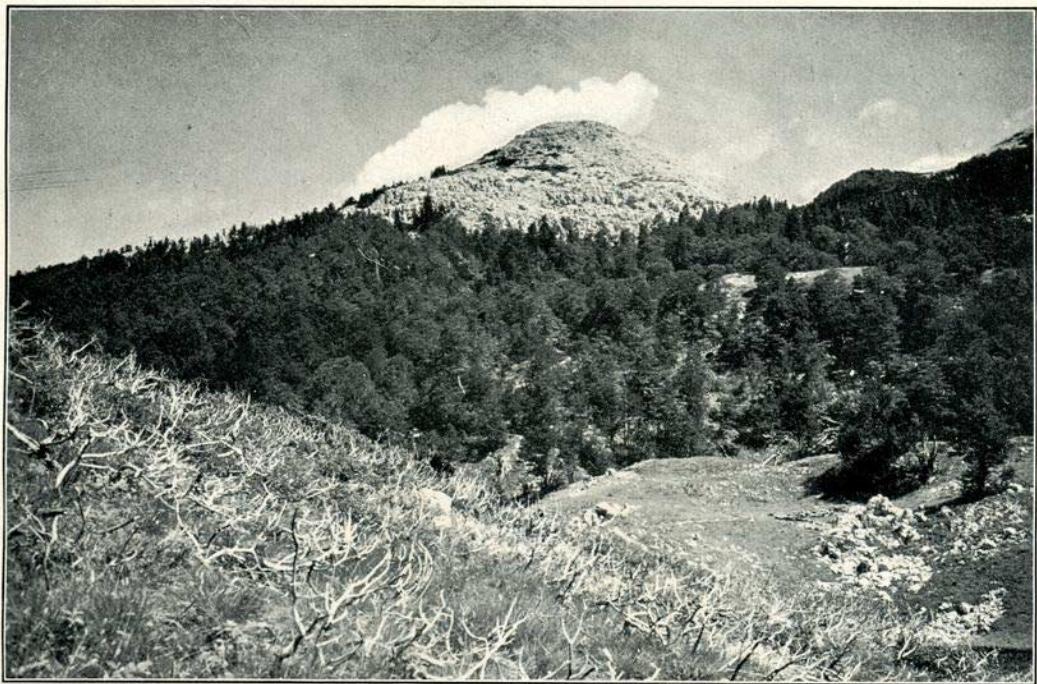
Za prelaz gore toga snijega bio sam posljednji po redu i slijedio sam stopu za stopom svog druga sve do zadnjeg koraka, kada sam imao preći sa snijega na stube usjećene u kamenu.

Pošto je put na ovoj strani bio mnogo viši od snijega to sam lijevom nogom stajao na putu, a desnom na snijegu i ujedno osigurao položaj cepinom zabivši mu gornji dio do kraja u snijeg i kod toga pouzdavajući se previše u stalnost njegovu.

U času, kada sam htio da predjem sa desnom nogom sa snijega na put, popustila je naslaga snijega, koji je bio svjež i pod nogom i pod cepinom tako, da sam se okliznuo i uslijed težine nahrpptnika pao na ledja poletivši niz strmi snijeg u dubinu prama jednoj pećini, koja je nešto provirivala iz snijega. Nadao sam se, da će se moći ovdje zaustaviti, ali se prevarih. Zbog brzine, kojom se sve to dogodilo, udario sam objema koljenima u golo kamenje i pod pritiskom nahrpptnika, koji mi je sada dospio sasma na glavu, poletio sam sada naglavce dalje u jarugu izmedju snijega i pećine. Bio sam svijestan, da pad naglavce svršava obično vrlo tragično, pa sam u zadnji čas odbacio cepin, koji sam još uvijek držao u ruci i savio obje ruke nad glavom i licem očekujući finale. Iza toga slijedio je jedan žestoki udarac ledjima u stijenu, i ja sam se našao ležeći na dnu neke kotline, koju je većim dijelom prekrivao snijeg, tako, da nisam mogao razabrati, u kojem se pravcu nalaži put, sa kojega sam pao.

Unatoč krvarenja razbijene glave i izranjenih koljena otkopčio sam odmah nahrpptnik, koji mi je sada bio na prsim i protegnuo ruke i noge, da se uvjerim, da li su mi zbilja kosti čitave.

Sada sam već čuo povike i dozivanje drugova, koji su mislili, da sam mrtav ili najmanje sa prelomljenim kostima negdje par stotina metara duboko. Brzo smo

HRV. PRIMORJE: SUHI VRH (1.350 m).

Foto: V. NOVAK.

HRV. PRIMORJE: VELIKI I MALI OBRUČ (1.377 m).

Foto: V. NOVAK.

se sporazumjeli, gdje se nalazim, te mi je jedan od njih dobiočio uže, po kojem je povukao najprije nahrptnik, a onda mene na put.

Nakon kratkog pregleda mojih ozljeda odlučili smo, da krenemo dalje prema Kredarici.

Put, kojim smo sada išli preko stijene Begunjskog vrha (2.461 m) bio je zasut snijegom tako, da smo vidjeli samo na rijetkim mjestima klinove. Kod prvog križa ostavio nas je drug Slovenac i pošao pred šestoricu Zagrepčana, koji su imali doći dolinom Kot i sa kojima je ranije već urečen sastanak u Triglavskom domu na Kredarici.

Snjeg je prekrio cijeli kraj ledenjaka, kojim smo prolazili, a sunce je upiralo svoje zrake lomeći ih u milijunima sićušnih kristala i paleći nemilosrdno naša lica. Oko 11 sati stale su se valjati sa Škrlatice guste magle, a njih su opet slijedili olovnato sivi oblaci, navještajući nam doskora nevrijeme. Dugo je vladala potpuna tišina, dok nas ne oživi hladan val vjetra, koji je istodobno zavio cijeli vrh Triglava u neprozirno magleno velo.

Pospješismo korake i za nekoliko minuta stigosmo u Triglavski dom na Kredarici, gdje sa trojicom planinara, koje ovdje nadjosmo sprovedosmo nekoliko sati uz toplu peć u »Aljaževom kotu.

Za to vrijeme obavila je magla cijeli kraj i spustila se gusta tuča, iza koje je slijedilo padanje snijega tako, da smo imali dojmova jednog potpuno zimskog dana. Monotoni satovi prolazili su jedan za drugim, a huka vjetra i praminjanje snijega sve je većma jenjavalo.

Najednom nas trgnuše iz laganog snatrenja poznati glasovi naših drugova, koji stigoše od Staničeve kuće.

Nastala je odmah žurba, koja se prometnula u veliko veselje, a pri tom se redalo pričanje o putu i usponu nekolicine, koji su se odvažili da unatoč tom lošem vremenu po prvi put stignu ovamo.

Pred večer razvedrilo se obzorje uz hladan povjetarac, a pogled sa vrha Kredarice bio nam je bistar i čist.

Duga tamnomodra sijena Triglava razastrla se po ledenjaku, dok su još krajni vrhovi Škrlatice, Stenara i Razora sjali u posljednjim tracima zalazećeg sunca. Svuda na okolo vladala je potpuna tišina, samo na mahove donio bi povjetarac iz dubokih dolina i od Staničeve kuće otegnuto juškanje i dozivanje nosača, koji se vraćahu iz dolina u planinarske kuće.

Minulo je nekoliko minuta i posljednji trak sunca iščeznuo je za užarenim horizontom, a večernji se sutan stao da spušta sakrivajući u sebi bezbroj tajna, opasnosti i čara, koje može da shvaća samo planinar, koji istinski ljubi i čezne za nijemom tišinom onih gorskih velikana, osjećajući se u njihovu krilu sretnim i zadovoljnim.

Pred jutro zapao je ponovo novi snijeg, pa s obzirom na maglu zaključismo, da ne ćemo poći na vrh Triglava, već krenusmo prama Vodnikovoj kući na Velenpolju i zatim u Bohinj.

Vandalizam po Lici.

Ilija Šarinić.

Švica.

Izgradnjom ličke željeznice povećao se je broj turista i ljubitelja Prirode, koji hodaju tim siromašnim i zapuštenim krajem, da uživaju u prirodnim ljepotama, što ih drugi bogatiji krajevi nemaju. Osim velebitskih vrhova obiluje Lika špiljama, pećinama, ponorima i vrtačama, što je sve zanimivo i poučno za onoga, tko Prirodu voli i cjeni. Ures svih tih krasota su Plitvička jezera. Zanimiva je i rijeka Lika, a pogotovo Gacka sa svoja dva jezera i među njima vodopadom. Mnogome od ljud-

skog društva kao da nije poznata ona: »Prirodo, sveti su ti dvori, blago onom, koj' te cijenit zna«.

Neki s neznanja, a drugi hotimično zaviruju u te prirodne dvore, pa obaraju, ruše i uništavaju što je stvarano tečajem vijekova. Najbolji nam je u tom primjer vodopad Gacke u Švici, koga su seljaci iz okolice, a i domaći posjednici mlinica na vodopadu, u zadnjih trideset godina upravo unakazili kopajući ga i prekopajući radi vagnene sedre.

Za bivše vojne Krajine odvezeno je sa ovoga vodopada na stotine vozova sedre u Otočac za gradnju erarnih zgrada. I danas živući starac pripovijeda, da su mjesecce mnogi radnici u tu svrhu rovali i kopali po vodopadu. Poznavao sam dva seljaka, koji su bili u tom osobiti vještaci i koje su okolišni ljudi za te poslove izdašno plaćali samo, da im što više nakopaju sedre. Ovu su najviše rabili za pravljenje peći ili za omanje zidne pregrade, a osobito za dimnjake. Tim načinom je svake jeseni odilazila velika količina sedre u sva okolna sela. Ovako razrovana mjeseta voda je za većeg vodostaja još više izrovala i tako lice vodopada mijenjala. Nekadanje slike i fotografije vodopada Gacke jasno pokazuju, da je vodopad bio ljepši i veličanstveniji. I u najnovije vrijeme najljepši dio vodopada potpuno je uništen samovoljnim kopanjem, koga je izvadao jedan posjednik mlinar. Ostala je gola sedrena stijena, koja strši među tracima vodopada, a koja je prikazivala najviši dio vodopada. Ovomu zlu nisam mogao doskočiti za višegodišnjeg mog službovanja u ovom mjestu i ako sam se prituživao na oblasti, jer su ostale za tu stvar nijeme i gluhe ili me predstavnici oblasti nisu razumjeli.

Osim ovoga vandalizma upada u oči svakom putniku diljem ličke željeznice, da su mnogi vrtovi, bašće i uresne gredice pred pojedinim stanicama od Jesenica pa dalje urešeni komadima sige. Na prvi mah svakom putniku koji to promatra iz voza izgleda kao da su tu poredane kakve rimske iskopine. Ima ih većih i manjih, različitog oblika stalaktita i stalagmita. Pred jednom stanicom nalazi se usred cvjetnjaka do 2 m visoka siga, a oko nje više manjih komada. Vidjeti je to i pred nekim stražarnicama. Odmah sam se sjetio, da je sve to donešeno iz obližnjih špilja Samograda kod Perušića ili one kod Studenaca, na kojoj stanci ima ih dapače naslonjenih uza zidove zgrade.

Seljaci iz okolice otkidaju te sige po spomenutim špiljama možda za neznatan novac, a predstojnici stanica otkupljuju za ukrase svojih vrtova. Pomislimo koliko toga seljak uništi u jednoj špilji, dok otkine istom prikladan komad? Kakve će te špilje izgledati kad se budu ovako svake godine uništite i što će nam reći ozbiljni posmatrači Prirode? Čudom će se pitati kako dozvoljavamo, da se jednim mahom ništi ono što je Priroda kamenitim kapljicama kroz vijekove stvarala i što je vješta ruka Prirode izvajala kroz duga tisućljeća.

Zar ne će mnogoga putnika potaknuti ovakav ukras pred željezničkim stanicama na pomisao, da si i on nabavi putem od ovješnjih seljaka koji komad sige za svoj vrt. Seljak će takvu ponudu i narudžbu jedva dočekati, pa će i nadalje još više uništavati spomenute špilje.

Ovom vandalizmu treba što prije stati na put. To mora naše hrv. prirodoslovno društvo u zajednici s »Hrv. Planinarskim Društvom«, dok djelotvorno počne raditi »Društvo za zaštitu prirodnih krasota«. Sve oblasti morale bi u tom ići na ruku tim društvima, pa jednom meritornom naredbom ukloniti sve one komade sige pred željezničkim stanicama i njihovim vrtovima, da ne smetaju onima, koji Prirodu štuju, a da ne budu poticajem mnogima, koji bi iz neznanja ovakvo haračenje podupirali.

Jankovac

Zagreb.

P—č.

Naša je domovina puna prirodnih ljepota, samo je žalosna činjenica, da se te njene krasote od nas slabo cijene i upoznavaju. Koliko ima prirodnih naših krasota za koje mnogi i mnogi od nas ne zna, a kamo li da ih je vidio i pobliže ih upoznao. Ne trebamo puno o tom razmišljati jer primjera ima sva sila. Uzmite samo primjerice biser naših krasota Plitvička Jezera. Koliko nas ima koji ih nisu vidjeli, ali su zato vidjeli razna švicarska, talijanska i druga jezera. Istina je, da su prirodne krasote općene, no ipak bi trebalo upoznati u prvom redu svoju domovinu, a onda istom tude. Mi moramo i dužnost nam je, da naše ljepote što više upoznamo, da ih možemo propagirati u stranom svijetu, a ne da puki slučaj nanese u našu domovinu strance, pa da oni otkrivaju naše ljepote i da ih opisuju i šire po svijetu. Među takve nepoznate ili bar vrlo slabo poznate prirodne ljepote naše domovine spada i Jankovac u ubavoj Slavoniji. Svaki manje više od nas, kad je riječ o Slavoniji, ima predodžbu jedne nepregledne ravnice, pokrite pšenicom i kukuruzom dokle ti oko seže, a i ne sluti da ta ravna Slavonija u pretežnoj česti nije tako ravna, nego da se i po njoj vuku gorski lanci, s romantičnim dolinama, krasnim ošumljenim vrhuncima, lijepim vodopadima i ubavim zaselcima.

Eto tako je i Jankovac, predjel koji se protegao na sjevernom rubu romantične Papuk gore, u divljoj i rastrganoj dolini iznad sela Drenovac. Divan je to kraj, a bio bi još i ljepši, da današnji njegovi gospodari imadu više smisla za ljepote prirodne i ljubavi za onu grudu. Nažalost je baš protivno, gospodari Jankovca su hladni i bezobzirni trgovci, koji nastoje iz onoga kraja izvući što veću korist uništavanjem prekrasnih bukovih šuma, što im je u ostalom u današnjim našim gospodarskim prilikama i potpuno uspjelo, jer su sjeverne bočine Papuka i Krndije danas posve gole.

Prijašnji gospodari bili su vlastela, koja su znala cijeniti uz korisno i ljepotu Prirode, pa je u to doba Jankovac bio jedna od najprivlačivijih tačaka ubave Slavonije, jer je bio ureden dobrim putevima oko jezera, do lugarske kuće i skloništa za turiste, na slap, do spilje hajduka Maksima Bojanica i do groba grofa Jankovića. Danas vlada tamо prilična pustoš, putevi su zapušteni, jezero je zamuljeno, skloništu prijeti propast, jednom riječi od nekadanjeg Jankovca ostao je tek ostatak ostataka. A kakvi je Jankovac bio prije 50 god. najbolje svjedoče riječi vloga otadžbenika Dalmatinca Mihovila Pavlinovića, koji je tadanjih godina bio u Jankovcu sa slavnim hrvatskim vladikom Josipom Jurjem Strossmayerom, a koji kaže: »Kao što se ponosi Hrvat sinjim svojim morem i svim drugim prirodnim krasotama svoje domovine, zaista će i Jankovac sjati u derdanu prirodnih krasota domovine, dokle bude lijepo naše otadžbine.«

Od tih ljepota ostao je danas veličanstven slap, koji se ruši preko gnajskih stijena i razlomljenih kamenih balvana uz silnu buku i prasak milijuna sitnih vodenih kapljica, koje za zgodne rasvjete stvaraju nekoliko duga, koje se jasno ističu od bujno zelene vegetacije. Ispod slapa voda se dalje probija kroz ogromne kamene balvane, stvarajući romantičnu sliku tipičnog gorskog potoka. U okolo slapa dižu se strme pećine, pa su na istočnoj strani doline osobito dobro razvijene. Tu se nalazi prije spomenuti grob slavonskog vlastelina grofa Jankovića (umro 1861. g.) i spilja poznatog slavonskog hajduka Maksima Bojanica, u kojoj se je ovaj dulje vremena skrivaо pred progonom vlasti. Tu je nedaleko i jaka izvor-voda, koja tek što je protekla nekoliko koračaja od izvora, gubi se podzemno, da se opet nakon kratkog podzemnog puta pokaže i izlijeva u nekadanje jezero.

Dolina jankovačka stere se u smjeru od juga prema sjeveru, pa je pogled na nju sa stijena iznad slapa upravo veličanstven.

Priča kaže, da je Jankovac dobio svoje ime do svojima starodrevnim gospodarima Jankovićima. U selu Drenovcu ispod današnjega Jankovca bio je jedan

grad. U tom gradu živjela su dva brata. Braća su se jednom tako zavadila radi lovine, da je stariji brat Petar otišao u Voćini ondje si sagradio grad. Mlađi brat Janko ode međutim u pustoš i divljač poručivši bratu, da mu oprosti sve uvrede, jer se više nikad ne će vidjeti. Nato ode u duboku šumu i dode u jedan prolon, gdje izviru tri vrela. Tu pade u ruke vilama i pogine. Mjesto gdje je poginuo, prozove se po njemu Jankovac.*

Pristup na Jankovac od Požeške doline je željeznicom do Velike, a onda pješke 2 i pol sata preko Duboke kroz gustu šumu uz gorskiju rječicu Veličanku. Tko želi može sa podravske strane doći u Voćin, tamo noćiti, a u 4 sata u jutro Gutmanovom željeznicom do sela Drenovac. Odavle lijepom cestom za dobar jedan sat u Jankovac. Kad si razgledao sve ljepote toga kraja, pusti se preko Duboke na Požešku dolinu u Veliku.

U Velikoj je ljevkovo kupalište, gdje se planinar može odmoriti, pa onda nastaviti put željeznicom do Požege, odnosno dalje svojem domu. Izlet na Jankovac nagrađuje trud planinaru uza sve to što nije više kao nekada, no Priroda toga kraja uopće je još puna divlje romantike, i privlači planinara neodoljivom snagom u svoj zagrljaj.

Naše slike.

Naše dvije slike u prilogu pokazuju nam dva važna vrha u našem primorskom Kršu. Jedno je pogled na Veliki i Mali Obruč, a drugo na Suhu Vrh. Obje slike prikazuju nam vrhove, koji su prije bili teško pristupačni radi velike udaljenosti od mjesta. Izgradnjom planinarske

kuće ispod Obruča, po našoj vrloj podružnici »Velebit« na Sušaku, omogućeno je sada planinarenje po tom dijelu krša, što naši revni planinari nastoje potpuno iskoristiti, pa su i naše dvije slike rezultat tih izleta, na kojima ih je snimio naš odlični amater i planinar g. V. Novak.

Društvene vijesti

Podružnica HPD »Strahinjčica« u Krapini održala je svoju IV. glavnu skupštinu u Krapini, dne 15. lipnja 1927.

Predsjednik prof. Vilko Mahorić pozdravlja prisutne te izjavljuje, da se glavna skupština, sazvana za dan 9. lipnja o. g. nije mogla obdržavati, jer nije bilo dosta članova prisutno. Zato je sazvao ponovnu skupštinu za danas uz opasku, da će se obdržavati bez obzira na broj članova.

Na današnjoj skupštini prisutno je 14 članova. — Čita se zapisnik III. glavne skupštine te se bez primjedbe ovjerovljuje. Izvještaj tajnika o radu podružnice za prošlu 1926. godinu: G. 1926. bilo je u podružnici krapinskoj 7 utemeljiteljnih članova i 42 redovita. Tokom godine umro je član utemeljitelj Vilim Sehrenger. Pretplatnika za časopis »Hrv. Planinar« bilo je 19. — Redovitih sjednica, sazvanih nije bilo, već su se odbornici sastajali prema potrebi i odlučivali o tekućim gođišnjim poslovima.

Rad podružnice sastojaо je u priređivanju izleta te markacijama puteva po susjednim planinama. Izleta priredeno je ove godine dosta te je uspijelo, da privredemo u društvo i nekoliko gospoda i gospodica, koje su vrlo marljivo polazile društvene izlete. — Izleti bili su ovi: 1. Na uskrsni ponedjeljak dne 5. travnja na Goleš (5 članova); 2. 2. travnja na Brezovicu (6 čl., od toga 3 gospode); 3. 16. svibnja na Brezovicu (11 članova (6 gospoda); 4. 23. svibnja: preko Žutnice na brdo »Hen« (10 članova, od toga 4 gde); 5. 30. svibnja na Šušelj-breg (Tustu pećinu) sa 18 članova (od toga 9 gda); 6. studenoga na Brezovicu (3 člana); 7. 21. studenoga na brdo »Slon« sa 11 člana (od toga 6 gda); 8. 12. prosinca na Goleš sa 10 članova (od toga 6 gda). — Ukupno je bilo 8 izleta sa 74 člana; popreko za izlet 9 člana.

Čita se izvještaj blagajnika o prihodu i raspolaganju za g. 1926. Prima se na znanje.

* Vidi Julio Kempf: »Iz Požeške kotline« (1914.).

Drug Plasaj Ivan, član nadzornog odbora izjavljuje, da su računi po nadzornom odboru pregleđani i u redu pronađeni. Primitak u god. 1926. bio je 1925 Din, a izdatak 1133 Din. Ostaje 792 D. Sveukupna imovina podružnice od prijašnjih godina do danas iznosi 4184.05 Din. Izvještaj se prima na znanje.

Podijeljuje se apsolutorij dosadanjem odboru. U novi odbor bira se: prof. Vilko Maljović, predsjednik; Petrović Stjepan, tajnik; Pažur Mirko, blagajnik; Rot Adolf i Hirš Mirko, odbornici. U nadzorni odbor bira se: Plasaj Ivan, Široki Nikola, dr. Butigan Stanko.

Podružnica HPD »Ivančica« — Ivanec održala je dne 9. lipnja 1927. svoju glavnu skupštinu u svratištu »Ivančica« u Ivancu uz prisustovanje velikog broja članova ove agilne podružnice pod predsjedanjem njenog predsjednika g. dr. Franje Kriglavića.

Iz tajničkog izvještaja razabiremo, da je u prošloj godini održan lijep broj izleta uz brojno sudjelovanje članstva osobito u okolišne Zagorske gore. Nadalje podružnica marljivo sabire prinose za gradnju jedne željezne piramide na Ivančici, te joj je do sada uspjelo sakupiti 28.000 Din u kojoj svoti je sadržana potpora od 5000 Din primljena od g. ministra trgovine i industrije dra. Krajača i 600 Din od podružnice »Oštrelj« iz Zlatara.

Na polju propagande radi se vrlo marljivo i pohvalno.

Podružnica HPD »Martinšćak — Karlovac održala je svoju III. redovitu glavnu godišnju skupštinu dne 20. lipnja 1927. uz prisustvo 20 članova, a pod predsjedanjem njenog predsjednika g. Slave Balaša, te je uz običajni dnevni red izabran ponovno dosadanji upravni i nadzorni odbor.

Jedan od najvažnijih i hvalevrijednih zaključaka stvoren je jednoglasno na predlog predsjednika g. Balaša da podružnica od svojih sredstava doznači matici iznos od 2000 Din u ime fonda za gradnju kuća i skloništa, na čemu se matica osobito srdačno zahvaljuje.

Izleti. U mjesecima travnju i svibnju priredila je matica sa svojim članovima slijedeće izlete: Klek, Golica, Plitvička jezera, Urška gora, Rudač, Ravna gora, Skradski vrh i Risnjak-Snežnik na kojima je svega sudjelovalo oko 160 članova. Osim toga su podružnice iz Gospića, Sušaka i Splita priredile lijep broj izleta u svoje okolišne planine, a članovi Sušačke podružnice posjetili su i naše Sljeme. — Daljnji izleti koje društvo priređuje za svoje članove svake nedjelje i blagdana bit će uvijek na vrijeme oglašeni u zatvaračkim dnevnicima.

Opskrba u planinarskoj kući na Obruču.

Kako nam javlja podružnica »Velebit« sa Sušaka namješten je u planinarskoj kući ispod Obruča stalni pazitelj, koji raspolaže uvijek s topnim i hladnim jelom i svakovrsnim pićem, tako da planinari, koji na izletima u brijege siveverno od Sušaka pohode dotičnu planinarsku kuću, ne trebaju nositi sa sobom nikakovih živežnih namirnica, jer mogu biti u tamošnjoj planinarskoj kući uz relativno umjerene cijene posluženi sa svakojakom potrebnom, zdravom hranom i pićem. Molimo sve naše podružnice da prime na znanje i o tome obavijeste sve svoje članove.

Put od Platka na Obruč markirala je gore rečena podružnica.

Planinarska kuća na Zavižanskoj kosi na Sjevernom Velebitu već je pod krovom i bit će u najskorije vrijeme otvorena o čemu će se pravovremeno izdati obavijest u novinama i ujedno označiti točan i najkraći pravac putovanja do iste.

Pogled koji se pruža sa mjesta gdje je kuća sagradjena na Jadransko more i otoke tako je veličanstven, da se svakome isplati trud i trošak za putovanje do kuće.

Planinarski vlak. Na predlog podružnice »Japetić« iz Samobora a po molbi HPD rješila je prometna uprava vicinalne željeznice Zagreb—Samobor d. d., da će se mjeseca srpnja i kolovoza t. g. na nedjelje i blagdane uvesti jedan vlak iz Zagreba u 6 sati jutrom i to samo u slučaju lijepog vremena. Poželjno bi bilo da za ovaj vlak bude odaziv čim veći, da se može opravdati zahtjev društva za isti.

PLANINARSKE KUĆE I SKLONIŠTA HPD.

HPD raspolaže sa slijedećim planinarskim kućama i skloništima:

1. **Planinarska kuća »Tomislavov Dom« na Slijemenu** kraj Zagreba u aps. visini od 920 m. Ima 26 soba sa 60 kreveta i 10 ležaja i posebnu veliku blagovaonu. Otvorena i opskrbljena je preko cijele godine. Pristupa ima više iz Zagreba kao i sa siveverne strane iz Stubičkih Toplica i Stubice Dolnje.

2. **Planinarsko sklonište u nekadanoj Ravnoj lugarnici,** aps. visina otprilike kao i kuće na Slijemenu. Otvorena i opskrbljena kroz cijelu godinu. Ima 5 kreveta. Pripada i pod 1.

3. **Sklonište na Ravnoj gori u Zagorju** u aps. visini oko 670 m. Pripada iz Varaždina i Krapine preko Gor. Jesenja, Bednje, Trakoščana i iz Lepoglave, Bednje, Trakoščana.

4. **Sklonište na Prekršju u Samoborskoj gori** u kući seljaka Mrakužića sa 6 ležaja. Otvoreno

cijele godine i opskrbljeno najnužnijom opskrbom. Leži oko 519 m nad morem. Pristupi iz Samobora preko Ruda i Braslovja; iz Jastrebarskog preko Plješivice-Poljanice.

5. Sklonište na Japetiću »Mesićev dom« u aps. visini oko 700 m. Uredjeni ležaji. Neopskrbljeno. Pristupi iz Samobora dolinom potoka Lipovačke Gradine do Lipovca grada, dalje markiran nogostup do skloništa. Iz Žumberačke strane od Kalja preko Dragonoša. Od Sv. Jane dolinom Drage potoka, a onda bočinom Japetića do skloništa.

6. Sklonište na Bijelim Stijenama u aps. vis. od 1250 m ispod istočnog vrha (1335 m) Bijelih Stijena, na prostoru zvanom »Vrata«. Ovo sklonište je u gradnji, pa će biti dogotovljeno do konca listopada t. g. Pristup je iz Ogulina preko Jasenka, iz postaje Sušice prečacem do Zalesine čdavle na Stari Laz pa šumskim putem u Begovo Razdolje. Iz Begovog Razdolja vodi markiran put preko Okruglice poljane, Vrbovske poljane i Drage poljane na cestu zvanu Begovačka Staza, gdje dolazimo do puta što vodi iz Jasenka na Bijele Stijene.

7. Sklonište na Smrekovcu ispod Risnjaka, aps. visina 1200 m sa 6 ležaja. Pristupi su iz Lokava preko Mrzle vodice, dolinom Suhe Rječine preko bočine Risnjaka na Medveda vrata-Smrekovac ili Lokve-Mrzla vodica-Osoj-Lepenice-Gornje Jelenje a odavle sjeverno putem na Medveda vrata-Smrekovac. Iz Delnice na Crni Lug odavle preko Vele vode markiranim putem na Smrekovac. S primorske strane najzgodniji je pristup od želje, postaje Meja poprečnim putem do Ostrovice na cestu i ovom do Gornjeg Jelenja, Medvedih Vrata na Smrekovac. Ključevi se nalaze u Crnom Lugu kod g. Vidmara i u Mrzloj Vodi kod uprave pokusne stанице.

Na gospodarskoj pokusnoj stanci u Mrzloj vodici mogu planinari također prenoći, jer je HPD dobilo dozvolu prenoćenja za svoje članove, koji mogu dobiti i opskrbu u obliku dobrog gorskog mlijeka, sira, jaja i t. d.

8. Planinarska kuća pod Obručem u Hrv. Primorju u aps. visini oko 1080 m na prekrasnom položaju obzirom na izgled prema Jadranu i Gorskom kotaru. Kuća je otvorena i opskrbljena kroz

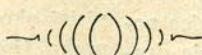
cijelu godinu. Ima 10 kreveta i isto toliko ležaja. Pristup je najzgodniji iz Sušaka preko Grobnika-Jelenja-Podkilavca do kuće. Kuću je sagradila podružnica HPD »Velebit« na Sušaku i svečano ju otvorila dne 1. studenoga 1926.

9. Planinarsko sklonište na Zavižanu u sjevernom Velebitu ispod vrha Vučjak, a leži u aps. visini od 1560 m. Sklonište je ovo u izgradnji, pa će biti dogotovljeno do 15. kolovoza t. j. kada će biti i svečano otvorenje. Imati će 12 ležaja i kuhinju kao i sklonište na Bijelim Stijenama. Položajem i razgledom pruža sklonište planinaru najveće uživanje, jer uz prekrasan okoliš, može planinar u kratko vrijeme poduzeti veći broj izleta na razne vrhove sjev. Velebita s kojih ima divan razgled na Jadran i otoke, na Liku i Velebit. Pristupi su s morske strane iz Sv. Jurja na Oltare, a odavle putem, što vodi između Velebit, Plešivice i Markova Kuka do pod vrha Vučjaka, gdje se nalazi sklonište. Iz Starigrada i Lukova Senjskog preko Lokve-Ječmišta do skloništa. S kopnene strane iz Krasna preko Nadak bila-Jezera-Zavižanskog Bivčevca do skloništa.

10. Sklonište na Mirovu iznad Jablanca na Velebitu u aps. visini 1300 m na cesti Stinica-Alan-Štirovača. Ima 9 ležaja, a planinar može dobiti i nužnu opskrbu, jer se sklonište nalazi tik uz drž. Jugarnicu, gdje dobije i ključeve skloništa. Mirovo je zgodna ishodišna tačka za izlete na Vel. Kožjak, Hajdučke Kukove, Lubenovac, Alančić, Zečjak, Kcijak, pa dalje na Štirovaču i Šatorinu. Pristup je iz Jablanca cestom ili prečacem od Jablanca, na Baričeviće, Turska Vrata, Strogir, Laminicu, Pekinicu, Bukovu Dragu i Alan. Od kopnene strane iz Kosinja preko Bakovca, Mrkvišta cestom do kuće.

11. Skloništa na Strugama ispod Alančića i Ružanskog vrha. Ovo sklonište je prikladno za one planinare, koji žele upoznati ljepote primorske strane sjev. Velebita i njegovih kukova oko Zelengrada i Dundovića podova. Pristup iz Jablanca.

Osim ovih plan. kuća i skloništa na svom užem području ima HPD i to podružnica »Mosor« u Splitu plan. kuću na Mosor planini u drž. šumarskoj kući, gdje planinari mogu prenoći i dobiti nužnu opskrbu.

Planinarske vijesti.

† MAKSIMILIJAN MANDL.

(Planinaru i prijatelju u spomen.)

Na samu Uskrsnu nedjelju dne 17. travnja ov. god. poginuo je na klisurama Biokova nakon dvodnevnih nadčovječnih npora u buri i snijeznoj mečavi od iznemoglosti i klijenuti srca član Hrv. Plan. Društva Maksimiljan Mandl, jedan od zasluznih istraživaoca naših planina. Kako je pokojnik svojim originalnim i mnogostranim planinarskim rado-vima u kratkom svome vijeku utro puteve sveopćoj spoznaji našeg planinskog svijeta i tako si osigurao trajan spomen na području dijelom naučnog, a dijelom planinarskog proučavanja naših gorskih krajeva od Triglava do Durmitora, to neka kratka slika njegovog života i rada i njegove poznate ličnosti bude sačuvana i u analima našeg Hrv. Plan. Društva.

Maksimiljan Mandl rodio se 11. srpnja 1894. u Zagrebu. Predi po očevoj lozi doseliše se iz Bavarske dočim je po majčinoj strani bio odvjetak odlične graničarske obitelji Ratkovića, koja je hrvatskome narodu dala u prošlosti mnogo zasluznih i junačkih sinova. Kako su Ratkovići poslije francuske revolucije došli u rodbinsku vezu sa franc. barunima Collin, a početkom XIX. vijeka i sa franc. aristokratima Ferrara to su se u pokojnom Mandlu na najsretniji način izmješale karakteristike germanske i romanske rase davši tako podlogu širokoj inteligenciji i stančanom estetskom i umjetničkom osjećaju.

Pučku školu svršio je u vježbaonici muške učiteljske škole, a srednjoškolske nauke na zagrebačkoj realnoj gimnaziji vazda kao jedan od najboljih učenika. Ljubav za prirodne nauke već se zarana u njemu pojavila. Dobro se sjećam kako je kao realac sa oduševljenjem čitao fantastične putopise Julesa Verne-a iz kojih je crpaо ambiciju za naučne ekspedicije i proučavanje prirode. Silhueta budućeg planinara i prirodoslovca već se pokazivala u mladom realcu, kada je čestim šetnjama po brdovitoj zagrebačkoj okolini studirao konfiguraciju terena, pa je već onda majstorskom rukom znao škicirati topografske karte i panorame. Nikad ne će zaboraviti onog oduševljenja kojim je pokojnik po svršetku školske mise krenuo put Tuškanca i Zelengaja da se tamo u malome mjerili vježba u terenskom i botaničkom istraživanju prirode.

Na domaku maturu, koju je položio g. 1913. naročito se zainteresovao za geografske disci-

pline, a kako mu je za polazak sveučilišnih nauka bila potrebna latinska matura, to je g. 1913./14. u roku od osam mjeseci uspješno svršio latinsku gradu propisanu za osam gimnazijskih razreda, pa je položio odličnim uspjehom latinsku maturu godine 1914. te se upisao na filozofski fakultet zagrebačkog sveučilišta. Burni dogadaji svjetskog rata prekinuše mu studij. U to se vrijeme u njemu sve više rada interes za botaniku i planinarstvo, te pod kraj rata polazi iz Budimpešte, gdje je kao vojnik služio, na naučno putovanje u Karpatе.

Poslije prevrata vraća se u Zagreb gdje se posvema posvećuje botaničkim studijama i planinarskom radu. Geobotanika kao uži njegov djelokrug te sve druge discipline koje su kao pomoćne nauke zasijecale u njegov djelokrug, bile su predmetom marljivog proučavanja. Kako je pokojniku lebđio pred očima cilj da pribere gradu jedinstvenom sistematskom prikazu geobotaničkih prilika naših planina počam od Julskih Alpa pa sve do Ohridskog jezera dao se na istraživanje naših planina. Oduševljenim srcem i otvorenim očima on je temeljito proučavao naše planine obišavši ih gotovo sve po više puta. Tom je prilikom proučavao terenske, geološke, klimatske a i etnografske momente i postao tako jedan od naših dobrih poznavalaca našeg planinskog svijeta. Na svojim ekskurzijama svagda je došao u uži dodir sa širim narodnim slojevima, pa je bio naročito dobar poznavao života, običaja i duše planinskih stanovnika. Ovi su opet instinkтивno u njemu osjećali pravog prijatelja pa mu rado razotkriše svoju dušu i srce.

God. 1919./20. započinje njegov planinarsko-naučni rad geobotaničkim istraživanjima Medvednice. Sistematskim radom uspjelo mu je da otkrije novih podataka za fitogeografiju zagrebačke gore te je kao rezultat ovih radova nastala njegova geobotanička karta Medvednice, koja do danas na žalost nije još publikovana.

Iz zagrebačke okoline prelazi Mandl u Sloveniju, gdje je kroz nekoliko godina detaljno proučio Julske Alpe i Karavanke kao i drugo slovensko gorje. Tu je našao mnoštvo skupocjene geobotaničke gradje proučavajući kraj toga i alpinsku geologiju, a naročito glacijalno doba i današnje tragove oledenja Slovenskih Alpa. O ovim istraživanjima referirao je u nizu predavanja u Zagrebu godine 1924., a rezultat je prikazao u dvim naučnim radnjama, koje je i u čistopisu dogotovio i svršio i koje zavrijeduje punu pažnju naših naučno-planinarskih krugova.

Prva radnja je rezultat njegovih studija tragova glacijalne epohe u susjednoj Sloveniji i nosi naslov »Rasprostranjenje glacijalnih formita u Sloveniji« a obraduje naročito Julijske Alpe (triglavská skupina), Karavance, Grintovec (istočna skupina Julskih Alpa) pa glacijalne terase oko Drave i Ptujsko polje. Ova je studija lijep doprinos egzaktnoj spoznaji alpinskog oledenja naših Alpa, koji je problem u austrijskim, švicarskim i talijanskim Alpama već temeljito proučen.

Druga studija, koja je imala biti profesorska radnja za ljubljansko sveučilište zasijeca u uže geobotaničko područje te ima naslov »Nahajača in ekologija značilnih zastopnikov alpinske flore v nižavah Slovenije«. U ovoj se studiji nabrajaju staništa Alpinaca u nizini, pokazuje se kada i kojim putem su ti Alpinci dospjeli na svoja današnja staništa i obrazlažu se klimatski elementi, pod kojima ti Alpinci još i danas uspjevaju na ovim niskim staništima.

Naučni interes Maksimilijana Mandla svraćao se u to doba sve više prama jugu. Stavivši si životni cilj da pribere gradu za geobotanički prikaz naših planina od Julijskih Alpa pa sve do Prokletija na albanskoj granici odlučio je posvetiti svoj rad istraživanju još prilično nepoznatim partijama dinarskog sklopa i balkanskih planina. No da nade vezu među dinarskim planinama i jugoistočnim Alpama, on je obišao naš krš: naročito Gorski Kotar, Risnjak, Obruč, Biće Stijene, pa južni Velebit i okolicu izvora rijeke Zrmanje. Iz ovoga perioda datira njegova monografija biljke »Sibiraea croatica« rezultat opsežnog mikroskopskog rada, koja je ostala u konceptu sa velikim brojem mikroskopskih crteža.

U Dinarskom sklopu privlačilo ga naročito gordo Biokovo nekom upravo tajinstvenom silom a od balkanskih planina prije svega velebitni Durmitor. Izlazište sistematskog proučavanja i snimanja Durmitorskog masiva bila je »durmitorska ekspedicija« ljeti prošle godine u kojoj je naročito neumorno sudjelovao pokojni Mandl. On je tom prilikom sabrao mnoštvo bilina, fotografskih snimaka, crteža planinskih panorama, geografskih skica, te zbirku narodnih pjesama, priča i poslovica. Narodne popijevke su po pokojnom Mandlu i muzički tačno pribilježene. Naročito spomena vrijedne su panorame Durmitorskog masiva, koje je crtao Mandl vanrednom vještinom i koje spadaju među najbolje prikaze te vrsti u nas. I po njemu risane geografske karte odavaju odličan ukus i preciznu vještinu. Nema dvojbe,

da bi Mandl kod nas bio utro puteve preciznom crtanju planinskih panorama i geografskih karata da ga nije tako neočekivano pokosila smrt.

Zaokupljen intenzivnim radom i ne sluteći svoj skori svršetak nije pok. Mandl stigao da sistematski uredi rezultate svojih ekskurzija i studija. Bilo bi vrijedno da se njegovi rukopisi uredi pa makar u skraćenom izvatu objelodane, da se tako skupocjenom gradom obogati naša naučno-planinarska literatura. Isto tako bi se i naučni rezultati durmitorske ekspedicije imali što skorije publikovati. Mandlove panorame i geografske karte bile bi vanredno vrijedna grada za planinarski muzej koji bi se kod nas imao osnovati.

Biokovo sa svojim gordim vrtoglavim pećinama naročito je privlačilo Maksimilijana Mandla i on si preduzeo, da ga geobotanički temeljito obradi. Dogovorio se bio sa drugovima da će koncem velikog tjedna zajedno na Biokovo. Međutim se u utorak 12. travnja naglo premislio i ne mogavši naći veće društvo oputovao je još iste večeri sa mlađim si drugom Prišlinom u Split — na svoj posljednji put... Na sam veliki petak jutrom nastupili su po najljepšem vremenu uspon iz Basta na Biokovo snimajući usput mnoštvo zanimivih fotografija. Izgubivši tako mnogo vremena stigli su kasno poslije podne na sam vrh Sv. Jure (1.762 m) odakle su iste večeri krenuli na silazak. Nedaleko pod samim vrhom učarili su logor i nočili na slobodnome kraj vatre pod najljepšim zvjezdanim nebom. Na Veliku subotu ranom zorom nadode katastrofalni preokret vremena i silna bura i snježna mećava gasila je vatru i učinile svaki daljnji boravak nemogućim. Tokom cijele Velike subote silazili su obojica planinara u silnom nevremenu i gustoj magli, izgubivši pravi put u snježnim zametima. Pod večer stigoše iznemogli od ogromnih napora u neki planinski žljeb, koji je svršavao nad dubokim ponorom. Napred se uslijed strme otpadajuće stijene nije moglo, a za njima je snježna mećava zamela trag puteljku kojim su silazili, pa su tako morali prenoći svaki u jednoj maloj špilji, koja je jedva zaštićivala gornje tijelo dok su im noge virile napolje, pa je snijeg po njima padaо cijelu noć. Položaj bio je očajan, a planinari posve izmoreni i na kraju svojih fizičkih snaga. Kad je na Uskrsnu nedjelju oko 3 sata Prišlin pošao do Mandla da ga nagovori da posljednjim silama pokušaju silazak i da se tako spase od očite pogibije — našao je na pola puta između obiju špilja razdalekih kojih dvadesetak metara druga si mrtvoga gdje leži potruške na kamenju. — Potpunoma iznemogao od 50-satne

nadčovječne borbe sa razbjesnjelim elementima umro je Maksim Mandl od srčane kapi u sred onih planina, koje su ga nedokučivom tajinstvenom silom privlačile u svoj smrtni zagrljaj!

Tijelo pokojnika prevezeno je u Zagreb te sahranjeno na mirogojskom centralnom groblju dne 22. travnja uz mnogobrojno sudjelovanje planarskih krugova. Saučešće što ga je pobudila tragični završetak Maksima Mandla diljem cijele države pokazalo je, koliko se cijenio pokojnikov rad i među slovenačkim, bosanskim, dalmatin skim i srpskim planinarkama. Kako je pokojnik obnašao čin potporučnika pješačtva u pričuvi to mu je i vojska odala posljednu počast.

Maksimilijan Mandl nosio je u sebi iskru univerzalnog genija. Dok je po očevoj lozi germanским porijetlom naslijedio sposobnost za ozbiljan i temeljit naučni rad to je po majčinim pre dima naročito uplivom francuskog elementa primio osjećajnost duše i srca, univerzalnu inteligenciju najšire koncepcije i bio esteta i filozof, koji je svojim duhom obuhvatio materijalni i duševni svijet u jednu harmoničnu cjelinu.

U suštini bio je filozof potpunoma sredjennih pogleda na život i svijet. Stvorivši si u unutrašnjosti vlastiti duševni koordinatni sustav na koji je sveo sve dogadaje u svijetu on je bio duševno sreden i sretan. Kao filozof obuhvatio je svojim radom najšira područja duševnog i kulturnog života, a da se nikad nije gubio o sitnicama i cjeplidačenju. Autoritete »ex offo« nije priznavao već je ljude cijenio po njihovom efektivnom radu.

Kao esteta bavio se već za rana glazbom na kojem se području kao autodidakt dovinuo do zamjerne visine. Kao realac bio je jedan od najistaknutijih članova »Srednjoškolskog Orkestra«, pa je kasnije u Hrv. Giazbenom Zavodu učio obou. U slobodnim časovima bavio se glazbenim kompozicijama, tako je skladao varijacije za glazovir, kantate, veliku simfoničku pjesmu »Manfred« u dva dijela, a pod upливom duboke religioznosti uglazbio je psalme Davidove, koja je kompozicija u Beču najpovoljnije ocijenjena gdje bi se imala i štampati. Bio je vrstan poznavao klasične glazbe te je stajao naročito pod utiskom velebnje muzike Johanna Sebastiana Bacha. Mnogošto drugih njegovih manjih kompozicija nalazi se raštrkano u njegovoј pismenoj ostavštini i njegove pjesme i stihovi, koji odaju blagu i osjećajnu dušu.

Pored klasične glazbe bio je vrstan poznavao klasične arhitekture, literature, slikarstva i umjetnosti u opće.

Kao čovjek bio je blaga i plemenita srča, dobar i vjeran prijatelj. I ako je imao zdravog nacionalnog osjećaja to je logičnom konzekvencijom ipak bio kozmopolita, čovjek visoke i široke koncepcije. Vazda se borio protiv prevladavanja čistog sportskog i mehaničkog momenta u planinarstvu, naglašujući važnost znanstvenog planinarenja koje optemenuje srce i obogaćuje duh. Bio je vrstan poznavao planinarske i geološke literature slovenačke, hrvatske i srpske kao rijetko tko.

Mnogo prerano ugasle su oči koje su tolikom pomicavajuću promatrале naš planinski svijet, prestalo kucati srce, koje je tolikom istinskom ljubavi voljelo vazdan nedokučive tajne prirode i klonula ruka, koja je neobičnom vještinom prenašala na papir svu krasotu planinskih panorama i vidika. Njegovom tragičnom smrću u naponu idealnog naučnog oduševljenja izgubili smo jednog od naših najvrijednijih planinara.

Spomen-ploča, koju je postavilo Hrv. turistički klub »Slijeme« svome zadužnom članu i odborniku na gordim pećinama Biokova sjećati će planinara, da se nalazi na mjestu, gdje je Maksimilijan Mandl u službi planinarstva i nauke, a u borbi sa razbjesnjelim prirodnim silama prije reda završio svoj kratak ali istinskim radom blagoslovjeni vijek.

Neka mu ostane časna uspomena u analima našeg planinarstva i neka buduće planinarske generacije u njegovom duhu nastave i sretno dovrše idealni naučni i planinarski rad što ga je Maksimilijan Mandl tako sretno započeo, a tako tražično i prerano dovršio!

Ing. Szavits-Nossan.

POGRANIČNI TURISTIČKI PROMET IZMEĐU DRŽAVE SHS I AUSTRIJE.

Između naše države i republike Austrije sklopjen je i ratificiran, te je stupio na snagu slijedeći

Sporazum

o turističkom prometu u pograničnom pojasu između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te Republike Austrije.

Član I. Turistički promet turista i skijaša u pograničnom kraju ugovarajućih stranaka dozvoljen je uz uslove označene u narednim člancima.

Član II. Međa slobodnoga pojasa na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca počinje na Peči (1.509 m) i teče južno po medi između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i kraljevine Italije do vrha Triglava (2.863 m), putem do Aleksandrova doma, otale do sedla 2.366 m, dalje grebenom Kredarice (2.541 m), Rjavine (2.457 m), kote 1.369 m, koti 831 na putu do Mojstrane i

kraj Križa (631 m) na cestu od Jesenica do Dovja; dalje u Žirovnicu, kroz kotu 533 u Begunje, otale u Tržić, Pristavu, Goriče, Preddvor, Kokru mora se meda slobodnoga pojasa također sporazumno odrediti. Ugovarajuće stranke se obvezuju pozvati dotična društva, da svoje članove točno obavijeste o medama slobodnoga pojasa, i da označe pločama konac slobodnih puteva.

Meda slobodnoga pojasa na području republike Austrije teče od Peči (1.509 m) zapadno do staze, koja ide od kote 1.318 u Seltschach kroz Agoritschach do željezničke postaje u Arnoldsteinu po željezničkoj pruzi u Villach do Müllnera, dalje po željezničkoj pruzi u Ledenitzen, otale cestom u Ferlach, Gleinach, St. Margarethen, Abtei, Gallizien kroz Miklauzhof, Sittersdorf (stajalište), Sonneck, St. Stefan, St. Michael do postaje u Bleiburgu i otale po željezničkoj pruzi do zajedničke državne mede.

Član III. U pojusu, označenom u članu II. dozvoljava se članovima planinarskih i skijaških društava, koja su priznata po obim ugovarajućim strankama, boraviti na području susjedne ugovarajuće države i upotrebljavati željeznice, ceste, puteve, staze, gostione i planinarske kuće na temelju članskih karata bez drugih putnih isprava. Članska karta mora biti providedena s vlasnikovom fotografijom; mora sadržavati njegovo ime, zvanje i stalno boravište i mora se na zahtjev pokazati organima carinske ili finansijske kontrole, te organima javne sigurnosti.

U gostonama i planinarskim kućama moraju biti knjige za strance, u koje se mora upisati svaki turist ili skijaš, koji je državljan druge ugovarajuće stranke, i ujedno točno označiti vrijeme dolaska.

Na području druge ugovarajuće stranke smiju se turisti i skijaši zadržavati u svakom pojedinom slučaju najviše tri dana.

Izleti u skupinama iznad deset osoba nisu dozvoljeni.

Turisti i skijaši smiju sa sobom nositi samo običnu turističku ili skijašku opremu, a ne robu, koja potпадa plaćanju carine, i ne oružje, fotografске aparate i potrepštine za mapiranje. Kroz među smiju samo piešice, na skijama ili vlakom na dozvoljenim željezničkim prugama.

SADRŽAJ: Dr. I. Krajač: Kajmakčalan (2521 m). — Dr. Miroslav Hirtz: Samarske Stijene. — † Konrad Egi: Po novom snijegu na Triglav. — Ilija Šarinić: Vandalizam po Lici. — P-ć: Jankovac. — Naše slike. (Str. 86.). — Društvene vijesti. (Str. 86.). — Planinarske vijesti. (Str. 89.).

Izdaje »Hrvatsko Planinarsko Društvo« u nakladi »Nakladne zadruge Hrv. Planinara« u Zagrebu. Odgovorni urednik: prof. dr. Josip Poljak.

Za tiskaru odgovara: Stjepan Marinović, Gjorgjićeva 18.

Član IV. U krajevima, gdje pojas nije omijeđen rijkom, cestom ili željezničkom prugom, se meda slobodnoga pojasa također sporazumno odrediti. Ugovarajuće stranke se obvezuju pozvati dotična društva, da svoje članove točno obavijeste o medama slobodnoga pojasa, i da označe pločama konac slobodnih puteva.

Član V. Na zahtjev carinskih organa moraju se turisti i skijaši dati pretražiti.

Član VI. Turistima i skijašima, koji su prisiljeni upotrebljavati željeznicu izvan slobodnoga pojasa dozvoljava se:

a) na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do željezničke postaje Lesce i iz Preddvora do željezničke postaje u Kranju, te upotrebljavati željezničku prugu od Tržića preko Kranja do Žirovnice;

b) na području republike Austrije: upotrebljavati željezničku prugu među Sittersdorffom i Bleiburgom. — Nije dozvoljeno izlaziti iz vlaka na pruzi od Tržića do Žirovnice i od Sittersdorfa do Bleiburga, osim kod prelaženja u Kranju i Kühnsdorfu. Prije no što turisti i skijaši upotrebe željeznicu, moraju se prijaviti oružničkim ili pograničnim kontrolnim postajama u Lescu, Tržiću, Kranju, Prevalju, Bleiburgu, Eisenkapplu ili Sittersdorfu.

Izuvezvi postaju u Guštanju, dozvoljeno je prilaziti k svim postajama i stajalištima uzduž slobodnoga pojasa.

Član VII. Turistima i skijašima, koji prekrše odredbe toga sporazuma, oduzeti će se članske karte, te će se izručiti nadležnim oblastima s napomenom, da dotična osoba ne smije više na temelju odredaba ovoga sporazuma preći medu.

Član VIII. Prestupci odredaba toga sporazuma kažnjavaju se redarstvenim, carinskim ili valutarnim propisima one države, na čijem se području ogrješe.

Član IX. Ugovarajuće stranke priopćiti će jedna drugoj imena priznatih planinarskih i skijaških društava, valutarne propise, koji vrijede ili će vrijediti poslije, predmete planinarske i skijaške opreme, koje bi bilo zabranjeno nositi, kao također krajeve, kamo nije dozvoljeno ići, ili puteve, staze i t. d., koje se ne smiju upotrebljavati.

Član X. Pogodnosti toga sporazuma ne vrijede za vojničke osobe i za lokalne organe pograničnih straža i carinske kontrole obih ugovarajućih stranaka.

—ak.